

El Retaule de sant Roc de L'Hospitalet, **patrimoni de la ciutat**

Puri Loscos Solé

Directora del Museu d'Història de L'Hospitalet

Presentació

El Museu d'Història de L'Hospitalet disposa en els seus fons d'un important conjunt de retaules religiosos de l'antiga església de Santa Eulàlia de Mèrida que es va construir el 1492. Va ser al 1426 quan el bisbe va concedir llicència per bastir la nova parròquia de L'Hospitalet- a l'actual barri del Centre- i el 25 de gener del 1600 quan la va beneir -no sabem si aquesta mateixa o una altra posterior- Alfonso Coloma. Entre aquestes dues dates i, per tant, durant tot el segle XVI, s'han situat la majoria dels fons, si bé algunes de les pintures conservades es considera que són del XVII o del XVIII. Fan falta més treballs d'investigació que ens proporcionin dades que avui encara no tenim.

La majoria de les obres pertanyen al *Retaule de sant Roc*, al *Retaule de les ànimes* i al que segurament sigui un retaule dedicat a la Mare de Déu del Roser; de les altres no se'n sap encara amb certesa el conjunt al qual pertanyen. El de *sant Roc* i el de *les ànimes* van ser pintats pels reconeguts Jaume Huguet, pare i fill, tal com indica Joaquim Garriga en l'article que segueix, en el qual, a més, afirma que les obres de L'Hospitalet són precisament el nucli fonamental de les obres conservades dels Jaume Huguet. Podem afirmar, doncs, que la reconeguda importància del fons del nostre Museu el situen en una posició destacada.

L'exposició presenta les pintures del *Retaule de sant Roc* completament restaurades. Són sis pintures sobre taula, quatre de les quals són escenes de la vida del sant que van des del seu naixement fins a la seva mort: *Naixement de sant Roc*, *Sant Roc reparteix els seus béns entre els pobres*, *Sant Roc assisteix els malalts de pesta*, i *Mort de sant Roc a la presó*; les altres dues representen sant Cristòfol i sant Jaume. Es desconeix si el retaule, en el moment en què es va construir, disposava de més imatges; el que és segur és que els guarniments amb què estava muntat a la capella original s'han perdut, així com també la imatge escultòrica de sant Roc al centre. Els articles de Joaquim Garriga i Alícia Suárez que vénen a continuació incideixen en aquests aspectes.

Jaume Huguet I va ser un artista nascut a Vilafranca que es va casar amb Paula Mercer, filla de L'Hospitalet. Aquesta dada i el document segons el qual Pere Oliver contracta aquest el pintor i el seu fill per fer el *Retaule de les ànimes*, vinculen l'artista amb la ciutat i esdevenen per a Alícia Suárez dades importants per identificar-lo com l'autor principal del *sant Roc* i per proposar els anys 1591 i 1594 com els de la realització del retaule¹.

Sembla que la construcció del retaule va ser encarregada per la Confraria de Sant Roch², anomenada dels "estrangers" perquè estava integrada majoritàriament per població immigrada d'origen francès que vivia a la ciutat i que disposava de pocs recursos econòmics d'acord amb la seva condició de treballadors i assalariats. Una altra confraria local existent a les mateixes dates, la de Sant Jaume, "fou, en oposició d'acusat matís sociològic a la dels francesos, la dels joves naturals de la població, fills dels pagesos que constituïren la classe dirigent"³. D'aquesta manera, ja al segle XVI, L'Hospitalet esdevenia un espai territorial idoni per a l'acollida i integració de la població immigrada.

Sant Roc es va escollir com a copatró de la ciutat el 1666. Cal considerar que el patronatge té més relació amb la seva advocació contra la pesta i altres malalties contagioses que assetjaven la ciutat i Barcelona que no pas amb altres qüestions de tipus social. De fet, la data en què s'encarrega el retaule va unida al final d'una de les principals pestes que assetgen Barcelona i tot el Delta, la del 1589. L'historiador Jaume Codina afirma que⁴ hi ha un "abans" i un "després" de la pesta, i que "després del càstig del contagi s'ha refermat la Confraria de Sant Roc". Sigui com sigui, per Sant Roc i durant més de tres segles L'Hospitalet va celebrar la festa major d'estiu. Jordi Pablo incideix en aquest aspecte a l'article que ve a continuació.

La història recent dels retaules i la seva recuperació

Tot fa pensar que els retaules van ser a l'església sense patir cap incidència durant més de 300 anys. Segons comenta Alícia Suárez al seu estudi, són objecte d'alguna restauració els anys

1709 i 1725, però tret d'aquesta dada i després de resseguir tota la documentació de què disposem no apareixen més informacions.

Al segle XX, però, L'Hospitalet no es va salvar d'un dels problemes que van patir moltes ciutats durant la passada Guerra Civil; ens referim a la crema de les esglésies. Efectivament, el juliol del 1936 es va cremar l'església de Santa Eulàlia de Mèrida, que va acabar enderrocant-se per evitar que el foc afectés els habitatges del costat de l'edifici. Diversos investigadors de la història local coincideixen a afirmar que aquest fet va provocar la pèrdua irreparable dels arxius parroquials i, per tant, de molts documents valuosíssims per a la reconstrucció de la nostra història. Darrerament la investigadora local Mireia Mascarell ens va advertir de l'existència d'alguns documents que s'havien conservat. Gràcies a aquesta col·laboració i a la del rector de la Parròquia de Santa Eulàlia de Mèrida, mossèn Inglavaga, podem veure un d'aquests documents a l'exposició que presentem. Ens referim al *Llibre de St. Roch y Santa Lusía*, de 1707 a 1832. Es tracta del llibre de comptes de la Confraria de Sant Roc al qual, posteriorment, sembla que es va afegir el nom de santa Llúcia ja que aquest darrer figura escrit a mà, com un afegit. Fer públic aquest llibre pot facilitar als investigadors noves dades del nostre passat històric.

Els retaules van ser salvats del foc gràcies a la intervenció de persones de l'Ateneu de Cultura, del Centre Catòlic i del mateix Ajuntament. Francesc Marcé i Sanabre, primer director i fundador del Museu d'Història de L'Hospitalet, esmenta el nom de Rafael Vidal Lluésma, vinculat a l'Ajuntament,⁵ com una de les persones que ho féu possible. Els retaules, diu, es van guardar secretament primer a l'Ajuntament i després al soterrani d'un col·legi. Acabada la guerra i mentre l'església es tornava a construir sabem, per converses amb Marià Riera⁶, que es van penjar a les parets del Centre Catòlic, local que s'havia adaptat per fer les funcions eclesiàstiques. Quan l'església va tornar a estar en funcionament sembla que els retaules hi van tornar per quedar emmagatzemats.

L'any 1953 l'Agrupació d'Amics de la Música i la Junta Parroquial del Temple van exposar a la Sala Municipal del carrer Baró de Maldà, per primera vegada, i amb el patrocini de l'Ajuntament, les 39 taules i un llenç del segle XVIII. Tal com diu el programa que es va editar per a l'ocasió, l'exposició tenia com a propòsit *"no solo un gesto reverente hacia el pasado, sino también un intento de revalorización de estas pinturas, único patrimonio de arte sacro antiguo que existe en nuestra ciudad, y el deseo de verlas situadas donde y como corresponde"*.

Aquesta darrera frase suggereix ja la inquietud d'un sector de persones intel·lectualment actives que avançaven la necessitat que la ciutat disposés d'un museu local. La col·lecció dels retaules no era aliena a aquest propòsit, ans al contrari, i com detallarem més endavant, en va esdevenir una de les peces fonamentals.

D'altra banda, aquesta primera exposició de l'any 1953 ens fa evident que la valoració d'aquestes obres no és un gest actual sinó que ve d'antic, i són moltes i molt diverses les persones que les han protegit al llarg d'aquests anys. Una d'aquestes persones és, amb tota certesa, Francesc Marcé i Sanabre, que amb constant tenacitat va vetllar per la conservació d'aquest patrimoni i per la seva recuperació en moments en què en perillava l'existència⁷. Efectivament, l'any 1967, gràcies a la seva intervenció i a la de l'alcalde de la ciutat i del regidor de cultura, que llavors eren Matias de España i Vicent Capdevila, els retaules, que havien sortit de l'església, es van salvar i van tornar a la ciutat, tot i que en un estat de conservació molt dolent: tenien múltiples cops, la pintura aixecada o desapareguda, els suports de fusta molt deteriorats i amb trossos trencats o podrits... Segons diuen les pintures havien anat a parar a un mercat de segona mà i s'havien fet servir com a taulons per fer les funcions de taules de menjar i s'havien tractat sense cap cura ni sensibilitat, amb desconeixement del seu significat i el seu valor artístic i cultural. Seria interessant conèixer amb més detall aquest capítol de la història, però per a això haurem d'esperar que els seus protagonistes directes l'escriuin.

Aquell mateix any 67 la Parròquia va informar en un full dominical que, a causa de desavinences amb l'arquitectura del temple i per evitar el progressiu deteriorament de les obres del temple, aquestes obres s'havien traslladat a una habitació buida del 2n pis de la casa rectoral, mentre no fos possible exposar-les al museu que s'havia de fer, tot això d'acord amb l'Ajuntament i amb la seva ajuda⁸. Aquest propòsit va trigar poc a aconseguir-se ja que l'any

1971, després que l'Ajuntament i la Parròquia signessin un acord de cessió de les obres. aquestes s'exposaven en la que seria la presentació provisional del futur Museu d'Història de la ciutat que s'inauguraria oficialment amb aquest nom l'any següent.

Els retaules de L'Hospitalet i el Museu de la ciutat, un vincle permanent

El Museu d'Història de L'Hospitalet es va inaugurar a la primavera del 1972, concretament la nit del 17 d'abril, a l'actual edifici de Casa España, i va ocupar les 6 sales de la primera planta amb l'exposició dels retaules de l'antiga església –tot el conjunt– i altres documents i imatges de la història de la ciutat. S'edità un quadríptic, *Catálogo de las 6 salas acondicionadas*, on es veuen imatges dels retaules i on, en relació amb el de *sant Roc* s'especifica que el seu autor seria el mestre Lledó. Aquesta dada la va proporcionar l'acadèmic Juan Sutrà a l'article anterior *Nuestras tablas renacentistas*, publicat al BIM⁹. Els mateixos responsables del Museu, anys més tard, canviarien aquesta dada i proposarien el nom de Jaume Huguet, d'acord amb les investigacions que acabava de fer Alicia Suárez a l'estudi ja citat.

La creació del Museu a L'Hospitalet va ser un esdeveniment important i prova d'això és la quantitat d'informació que durant l'any 1971, i sobretot el 1972, es publica a la premsa. Els diaris d'aquells anys, *Solidaridad Nacional*, *La Prensa*, *El Noticiero Universal*, *La Vanguardia*, *Tele Expres*, *Hoja del Lunes*, *El Correo Catalán*, donen una àmplia cobertura del fet, i sobretot recullen la campanya que amb el nom *Operación Museo* havien convocat els seus impulsors. Per tal de sensibilitzar la població es va convocar un concurs escolar, la 2a base del qual s'anomenava *Operación Museo de Historia de la Ciudad* i tenia per objectiu recollir objectes i exposar-los amb el nom del donant. Es van atorgar premis, un d'especial de 7.000 ptes. i diploma per a qui hagués donat l'objecte de més valor històric. Els premis es van donar a l'escola o als alumnes. Un dels titulars dels diaris era *Tiene algo para el museo?*. Es van demanar segells, revistes antigues, documents, fotografies, objectes...

Aquesta campanya va permetre que el Museu es dotés de fons molt valuosos per explicar la història de la ciutat. Alguns d'aquests fons eren també de l'antiga església, com és el cas de la clau de volta que representa sant Pere amb les claus del cel a la mà, que s'havia extraviat i que presidia l'entrada que donava accés al mercat del Torrent Gornal¹⁰. Aquesta peça i altres restes arquitectòniques de l'antiga Parròquia es poden veure també a l'exposició.

Malauradament el Museu va durar poc temps obert al públic. Un titular del diari *Tele Expres* de l'any 1979 és ben explícit: "*Seis meses abierto, siete años cerrado. L'Hospitalet vuelve a contar con un museo*"¹¹. Efectivament, el Museu va haver de tancar al públic a causa de l'aparició de problemes de goteres que no van permetre que es tornés a obrir i entrar en ple rendiment fins al 1979. Es va tornar a inaugurar la nit de Sant Jordi, amb els representants del nou ajuntament democràtic que s'acabava de constituir i amb una important ampliació d'espai, ja que ara tot l'edifici de Casa Espanya, inclosa la planta baixa, quedava com a museu.

Durant aquests anys d'obres hi ha haver nous moments de perill per a la conservació dels retaules. Tal com denunciaven en el seu moment els responsables del Museu, les goteres a l'edifici eren de tal magnitud que les pintures es van haver de protegir amb plàstics per evitar que es malmetessin.

La conservació es va garantir, i les obres a l'edifici del Museu tanquen un període de provisionalitat i precarietat.

Del temps que va estar tancat al públic hi ha una dada que interessa ressaltar perquè ha estat determinant per conèixer les característiques del *Retaule de sant Roc*. Ens referim a l'estudi que ja hem esmentat anteriorment que va fer la investigadora Alicia Suárez quan l'any 1973 va guanyar el 2n premi del concurs convocat per l'Ajuntament, *Ayuda al Trabajo*¹². Aquest estudi és encara inèdit, si bé s'ha convertit en el punt de referència obligat ja que, com dèiem abans, s'hi proposa una data concreta de realització de l'obra i l'artista Jaume Huguet com el seu autor. Segurament hauríem de parlar d'un abans i un després d'aquest estudi ja que ha permès difondre l'obra més enllà de les fronteres locals i situar-la com una obra important en l'art català del segle XVI¹³.

La definitiva restauració del *Retaule de sant Roc* i l'exposició actual

Com s'ha comentat anteriorment, al retaule ja se li va fer alguna neteja i reparacions menors els anys 1709 i 1725. Aquesta actuació, però, ens queda molt llunyana i no disposem de dades suficients que ens permetin valorar la dimensió de la intervenció en l'obra.

Posteriorment, i ja situats a la nostra època, va ser objecte d'una primera restauració l'any 1981, si bé en aquella ocasió es va haver d'intervenir protegint l'estat de l'obra tal com s'havia trobat i portant a terme només aquells tractaments que es van considerar necessaris per conservar-la. Cal pensar que en aquell moment es va actuar més des de la lògica de la conservació que la de la restauració pròpiament dita i que, per tant, el nivell d'intervenció va ser menor.

La restauració que presentem ara no és per tant la primera, però és la que culmina aquest període d'anys en què els retaules van passar per massa situacions difícils i de perill. L'estat a què van arribar era realment deplorable i això és el que va portar als responsables municipals del moment a iniciar una nova línia de treball al Museu d'Història dedicada a la restauració d'aquesta col·lecció.

L'any 1996 es van contractar els serveis del restaurador Gonzalo Sanz. Les primeres intervencions van ser per evitar un major deteriorament de la col·lecció amb actuacions d'urgència a totes les pintures. Posteriorment es van restaurar dues de les pintures que corrien més perill, *Sant Pere a la catedral* i *Judici final*, i després d'aquesta actuació es va iniciar la restauració de les sis pintures del *Retaule de sant Roc*.

A partir del moment en què es van iniciar les restauracions el Museu ha anat exposant parcialment les pintures segons s'anaven finalitzant. Així, la primera obra que s'exposa restaurada és la taula de *Sant Pere a la catedral*, que es presenta l'any 1997 a la Farga de L'Hospitalet en el marc de la Fira Tecnoart d'empreses i institucions dedicades a la rehabilitació de béns culturals i obres d'art a diversos països. L'any següent, el 18 de maig, es va presentar al Museu la segona taula restaurada, la del *Judici final*.

Aquest mateix any 1998 es va començar a restaurar al *Retaule de sant Roc* i una de les seves pintures, *Mort de sant Roc a la presó*, es va exposar al Museu d'Art de Girona¹⁴. L'obra la va restaurar amb aquesta finalitat el Servei de Restauració de la Generalitat de Catalunya, que va col·laborar així amb els treballs de restauració que, tret d'aquest cas, s'han portat a terme en exclusiva a L'Hospitalet.

Des de llavors fins ara, i cada any coincidint amb la celebració del 18 de maig, Dia Internacional dels Museus, s'han anat exposant les obres restaurades l'any anterior, de tal manera que actualment únicament hi ha dues pintures que encara no s'han mostrat, són *sant Jaume* i *sant Cristòfol*, ja que es van acabar l'any 2000.

Així doncs aquesta primavera del 2001 és quan per primera vegada es pot veure exposat el *Retaule de sant Roc* com un conjunt únic completament i correctament restaurat. La possibilitat de veure aquestes pintures en bones condicions i una al costat de l'altra, creant un argument únic, és segur que ens permetrà valorar i gaudir d'aquesta obra d'art en tota la seva magnitud.

Efectivament, les pintures s'han instal·lat sobre una gran paret de fusta que suggereix l'ambient d'un altar d'església. Aquest ha estat un recurs expositiu formal i estètic, una manera de presentar les obres en públic, ja que la intenció inicial era penjar-les de tal manera que reproduïssin la disposició original de les pintures en el retaule, però la falta d'informació respecte aquesta qüestió ens ho ha desaconsellat. A l'altre extrem de la sala l'exposició s'acompanya d'imatges projectades de l'antiga església de Santa Eulàlia i d'algunes de les seves restes arquitectòniques. També, i distribuïda per la sala, s'exposa documentació aportada per especialistes, en què el visitant pot trobar informació històrica de la ciutat, referències a l'art català del segle XVI, als autors Jaume Huguet, dades sobre el retaule i la seva restauració i sobre la festa de Sant Roc al llarg dels segles.

Volem destacar el treball realitzat pel restaurador Gonzalo Sanz, el qual, en la mesura que intervenia en les obres, ens mostrava el contrast que hi havia entre les zones ja restaurades, que

havia delimitat com si fossin finestres de llum, i les que encara estaven pendents d'intervenció, que eren fosques i apagades. El resultat d'aquesta neteja deixava que els colors originals apareguessin amb tota la seva intensitat.

Finalment, només ens queda manifestar el nostre agraïment a totes les persones i institucions que al llarg de la història han permès que aquesta joia del patrimoni català s'hagi conservat fins avui.

Notes

- (1) SUÁREZ, Alicia. *El retaule de sant Roc de L'Hospitalet*. Estudi inèdit becat per l'Ajuntament de L'Hospitalet (1976).
- (2) SUÁREZ, Alicia. *El retaule de sant Roc de L'Hospitalet*. Op. cit.
- (3) CODINA, J. *L'Hospitalet de Llobregat, 1573-1632*. Ajuntament de L'Hospitalet. L'Hospitalet de Llobregat, 1970. Pàg. 83-85.
- (4) CODINA, J. *L'Hospitalet de Llobregat, 1573-1632*. Op. cit. Text de la il·lustració de la pàg. 124.
- (5) El 6 de maig de 1970 la Comissió Permanent de l'Ajuntament va aprovar organitzar el Museu i l'Arxiu Històric de la ciutat, i va encarregar a Francesc Marcé i Sanabra la direcció del Museu. La referència a Rafel Vidal es troba a MARCÉ, F. *BIM (Butlletí d'Informació Municipal)*, núm. 71, del tercer trimestre de 1971. Pàg. 10. Vegeu també MARCÉ, F. *Hospitalencs d'ahir*. Ed. Ateneu de Cultura Popular. L'Hospitalet de Llobregat, 1994. Pàg. 176.
- (6) Marià Riera va ser el primer conservador del Museu de L'Hospitalet. Amb motiu de la seva jubilació, el Ple de l'Ajuntament, per unanimitat, li va concedir la distinció de conservador honorífic del Museu. Vegeu l'entrevista RIERA, M. "Converses amb Marià Riera". Butlletí Xipreret de l'Ateneu de Cultura Popular. Núm. 232. L'Hospitalet de Llobregat, desembre de 2000. Pàg. 4-11.
- (7) Vegeu l'entrevista a Francesc Marcé publicada a *EL PERIÓDICO DEL LLOBREGAT*, L'Hospitalet/Baix Llobregat, de 14 de desembre de 1982.
- (8) Full dominical de la Parròquia de Sta. Eulàlia de Mèrida, de 10 de desembre de 1967.
- (9) SUTRÀ, J. "El maestro de Lledó". A *Revista de Girona*, núm. 26, primer trimestre de 1964. També a SUTRÀ, J. "Nuestras tablas renacentistas", al BIM de l'Ajuntament de L'Hospitalet. Setembre de 1966.
- (10) Publicat, entre altres, al diari *SOLIDARIDAD NACIONAL*, de 4 de desembre de 1971.
- (11) Diari *TELE EXPRES*. *Seis meses abierto, seis años cerrado. L'Hospitalet vuelve a contar con un museo* (8 de maig de 1979).
- (12) SUÁREZ, A. Op. cit. L'estudi es va acabar el novembre de 1976. Significativament, el primer premi d'aquell concurs el va guanyar el doctor Jaume Codina per escriure una història de L'Hospitalet des dels seus inicis fins a començament del segle XIX.
- (13) i (14) Exposició *De Flandes a Itàlia. El canvi de model en la pintura catalana del segle XVI: el bisbat de Girona*. Museu d'Art de Girona. Novembre de 1998-abril de 1999.